

**ПВНЗ «МІЖНАРОДНИЙ ЕКОНОМІКО-ГУМАНІТАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АКАДЕМІКА СТЕПАНА ДЕМ'ЯНЧУКА»**

**ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН**

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ОК 2. Захист прав і свобод людини

Освітня програма:	Фізкультурно-спортивна реабілітація
Рівень вищої освіти:	перший (бакалаврський)
Галузь знань:	01 Освіта / Педагогіка
Спеціальність:	017 Фізична культура і спорт

Робоча програма дисципліни «Захист прав і свобод людини» для здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за освітньою програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація» зі спеціальності 017 «Фізкультурно-спортивна реабілітація», галузь знань 01 Освіта/ Педагогіка.

Розробник: доктор філософії в галузі права, доц. Деревянко Н.З.

Робоча програма розглянута та затверджена на засіданні кафедри кримінально-правових та адміністративно-правових дисциплін.

Протокол № 1 від 27 серпня 2024 р.

Завідувач кафедри доц. Деревянко Н.З.

Робочу програму погоджено з гарантом освітньої програми «Фізкультурно-спортивна реабілітація» зі спеціальності 017 Фізична культура і спорт, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка.

Гарант освітньої програми (Коваль В.В.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

Схвалено навчально-методичною комісією юридичного факультету.
Протокол № 1 від 27 серпня 2024 р.

Голова (Деревянко Н.З.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Рівень вищої освіти, галузь знань, спеціальність	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
<p>Кількість кредитів – 3 / 3</p> <p>Загальна кількість годин (денна/заочна форми навчання) – 90/90</p> <p>Кількість змістових модулів – 2</p>	<p>Рівень вищої освіти: перший (бакалаврський)</p> <p>Галузь знань: 01 Освіта / Педагогіка</p> <p>Спеціальність: 017 Фізична культура і спорт «Фізкультурно-спортивна реабілітація»</p>	Обов'язковий освітній компонент	
		Рік підготовки:	
		1-й	1-й
		Семестр	
		1-й	1-й
		Лекції	
		год. 20	год. 6
		Практичні, семінарські	
		год. 10	год. 4
		Самостійна робота	
год. 60	год.80		
Вид контролю 1-й семестр: екзамен			

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Робоча програма навчальної дисципліни «Захист прав і свобод людини» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня спеціальності 017 Фізична культура і спорт за освітньо-професійною програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація».

Актуальність навчального курсу зумовлена потребами професійної діяльності студентів, важливістю вивчення питань, що мають загальне значення, дослідження основних юридичних понять та їх ознак, встановлення найбільш загальних закономірностей виникнення, розвитку і функціонування держави і права, формування правової культури, що проявляється насамперед у підготовці особи до сприйняття прогресивних правових ідей і законів, у вмінні й навичках користуватися нормативно-правовими актами, а також оцінювати власні знання з права. Основними перевагами дисципліни є практична спрямованість та формування вмінь ефективного застосування набутих в навчальному процесі знань в практичній фаховій діяльності. У результаті вивчення навчальної дисципліни студент отримує теоретичні знання про державно-правові явища та процеси; набуває навичок самостійної роботи з нормативно-правовими актами.

Основною метою викладання навчальної дисципліни є формування системи базових знань, умінь та практичних навичок в сфері правознавства для їхнього втілення в подальшу професійну діяльність. Для досягнення мети поставлені такі основні завдання: формування системи відповідних теоретичних знань для належного орієнтування у чинному законодавстві, а також набуття студентами навичок самостійної роботи з нормативно-правовими актами для правильного застосування правових норм до конкретних практичних ситуацій.

Під час лекційних та практичних занять, індивідуальної навчально-дослідницької та самостійної роботи студенти **набувають таких програмних компетентностей**:

ЗК 1. ЗК 2. Здатність реалізовувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 3. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.

ЗК 10. Здатність бути критичним і самокритичним.

ЗК 11. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів).

Результати навчання за дисципліною

Опанувавши дисципліну «Захист прав і свобод людини», студенти повинні мати такі **програмні результати навчання (ПРН)**:

ПРН 2. Спілкуватися українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом, дотримуватися етики ділового спілкування.

ПРН 4. Показувати навички самостійної роботи, демонструвати критичне та самокритичне мислення.

ПРН 19. Аргументувати управлінські рішення для вирішення проблем, які виникають в роботі суб'єктів фізичної культури і спорту; мати навички лідерства.

ПРН 20. Використовувати нормативні та правові акти, що регламентують професійну діяльність.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Основи теорії держави і права

Тема 1. Держава як юридична категорія

1. Сутність та ознаки держави
2. Ознаки громадянського суспільства
3. Держава та громадянське суспільство: взаємодія
4. Співвідношення державної, політичної та суспільної влади

Література: основна (9,10,12, 23,33, 36); допоміжна (7).

Тема 2 . Механізм та апарат держави

1. Функції держави: поняття, ознаки та різновиди
2. Особливості механізму Української держави в сучасних умовах
3. Поняття та структура апарату держави
4. Система органів виконавчої влади: поняття, специфіка
5. Система органів судової влади: визначальні риси
6. Співвідношення органів державної влади та органів місцевого самоврядування

Література: основна (9,10, 11, 30, 33, 36); допоміжна (3,18); нормативна (1).

Тема 3. Держава та особа

1. Співвідношення «людина», «особа», «громадянин»
2. Поняття правового статусу та його структурні елементи
3. Правовий статус особи та правовий статус громадянина
4. Класифікація суб'єктивних прав
5. Гарантії прав та свобод людини і громадянина

Література: основна (9,11,12, 30, 33); допоміжна (9); нормативна (1).

Тема 4. Право в системі засобів соціального регулювання

1. Особливості соціального регулювання
2. Соціальні норми: ознаки та види
3. Місце права в системі засобів соціального регулювання
4. Сутність права
5. Функції права
6. Принципи права
7. Предмет та метод правового регулювання
8. Джерела права

Література: основна (10, 11, 12, 33, 36); допоміжна (6, 21).

Тема 5. Система права та система законодавства

1. Особливості системи права
2. Структура системи права
3. Публічне право: поняття та ознаки права
4. Основні риси приватного права
5. Законодавство: поняття та структура
6. Система права та система законодавства: відмінні риси

Література: основна (9, 11, 12, 20, 30); допоміжна (20, 21).

Змістовий модуль 2. Галузі права України

Тема 6. Основи конституційного права України

1. Конституційне право як наука, галузь права та навчальна дисципліна
2. Поняття та функції конституції
3. Форма та структура конституції
4. Конституційні права, свободи та обов'язки людини та громадянина
5. Підстави набуття та втрати громадянства України

Література: основна (1, 9, 15, 16, 21, 23, 29, 38); допоміжна (15, 18); нормативна (1).

Тема 7. Загальні засади цивільного права України

1. Поняття цивільного права як науки, галузі права та навчальної дисципліни
2. Джерела цивільного права України
3. Цивільні правовідносини
4. Способи захисту цивільних прав
5. Право власності

Література: основна (9, 10, 13, 22, 24, 29, 39, 40); допоміжна (29); нормативна (5).

Тема 8. Загальна характеристика сімейного права України

1. Поняття, предмет, принципи та функції сімейного права
2. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин
3. Порядок та умови укладання шлюбу
4. Правові наслідки недійсності шлюбу
5. Правовий режим майна подружжя
6. Форма, сторони та зміст шлюбного договору

Література: основна (3, 4, 9, 14, 26, 29, 31, 32); допоміжна (8, 17, 22, 23); нормативна (4).

Тема 9. Основні засади трудового права України

1. Джерела трудового права
2. Підстави виникнення та зміст трудових правовідносин
3. Повноваження трудового колективу
4. Дисциплінарна відповідальність працівників
5. Трудовий договір

Література: основна (6, 9, 10, 22, 23, 26, 29, 35, 37); допоміжна (5, 12, 14, 24-28); нормативна (2).

Тема 10. Основи кримінального права України

1. Завдання та принципи кримінального права
2. Ознаки злочину та його види
3. Кримінальна відповідальність: поняття та підстави
4. Звільнення від кримінальної відповідальності
5. Система та види покарань

Література: основна (1, 7-10, 17, 18, 19, 34); допоміжна (1, 2, 4, 10, 11, 13, 16, 19); нормативна (3).

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Змістовий модуль 1. Основи теорії держави і права													
Тема 1. Держава як юридична категорія	9	2				6	6						4
Тема 2. Механізм та апарат держави	9	2	2			6	12	2	2				10
Тема 3. Держава та особа	9	2				6	10						10
Тема 4. Право в системі засобів соціального регулювання	9	2	2			6	8	2					7
Тема 5. Система права та система законодавства	9	2	2			6	9						9
Разом за змістовим модулем 1	45	10	6			30	45	2	2				40
Змістовий модуль 2. Галузі права України													
Тема 6. Основи конституційного права України	9	2				6	7						6
Тема 7. Загальні засади цивільного права України	9	2				6	8	2	2				4
Тема 8. Загальна характеристика сімейного права України	9	2	2			6	10						10
Тема 9. Основні засади трудового права України	9	2				6	10						10
Тема 10. Основи кримінального права України	9	2	2			6	10						10
Разом за змістовим модулем 2	45	10	4			30	45	2					40
Усього годин	90	20	10			60	90	6	4				80

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Держава та громадянське суспільство		2
2	Механізм держави	2	
3	Правовий статус особи та громадянина		
4	Право в системі засобів соціального регулювання	2	
5	Система права та система законодавства: співвідношення	2	
6	Основи конституційного права України		2
7	Загальні засади цивільного права України		
8	Загальна характеристика сімейного права України	2	
9	Основні засади трудового права України		
10	Основи кримінального права України	2	
Усього		10	4

6. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин	
		денна	заочна
1	Причини виникнення держави. Шляхи формування держави. Типологія держав. Правова держава: поняття, принципи та основні ознаки. Особливості соціальної держави.	6	4
2	Функції та завдання держави. Форми та методи здійснення функцій держави. Економічні функції держави та особливості їх здійснення в умовах ринкової економіки. Соціальна функція та основні напрямки її впливу в сучасних умовах розвитку держави. Основні принципи діяльності державного апарату. Поняття, особливості та види органів держави	6	10
3	Особливості правового статусу особи в сучасній Україні. Права людини: історія та сучасність. Суб'єктивне право та юридичний обов'язок. Основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Міжнародні механізми захисту основних прав людини.	6	10
4	Поняття та різновиди соціального регулювання. Функціональне призначення соціальних норм. Поняття та ознаки права. Різновиди правових актів. Поняття та класифікація нормативно-правових актів. Різновиди законів. Підзаконний нормативно-правовий акт. Механізм правового регулювання: структура та стадії.	6	7

5	<p>Структура системи права. Поняття та характеристика норми права як елементу системи права. Інститут права як елемент системи права. Різновиди інститутів права. Галузь права як елемент системи права. Різновиди галузей права. Підходи до розуміння поняття “законодавство”. Горизонтальна вертикальна структури законодавства. Спільні риси системи права та системи законодавства. Поняття систематизації. Фактори, що зумовлюють необхідність систематизації. Ознаки та форми систематизації. Поняття та загальна характеристика кодифікації, інкорпорації, консолідації. Облік нормативно-правових актів.</p>	6	9
6	<p>Поняття та ознаки Конституції України як основного закону держави. Формальна та матеріальна конституція. Принцип верховенства права та найвища юридична сила конституції:</p>	6	6

	правовий характер Основного закону та його верховенство у національній правовій системі. Прямі дії конституційних норм. Класифікація основних прав, свобод людини і громадянина. Види гарантій основних прав і свобод в Україні. Поняття та зміст громадянства як конституційно-правового інституту. Механізм правового захисту основних прав і свобод.	6	
7	Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність суб'єктів. Фізичні та юридичні особи як учасники цивільних правовідносин. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність суб'єктів. Представництво. Поняття, вимоги та види правочинів. Особливості здійснення та захисту права власності. Поняття та особливості права інтелектуальної власності. Зобов'язання: особливості та види. Цивільно-правова відповідальність: поняття, підстави, види.	6	4
8	Джерела сімейного права України. Особливості сімейних правовідносин та їх види. Здійснення та захист сімейних прав. Виконання сімейних обов'язків. Поняття та ознаки шлюбу. Визнання шлюбу неукладеним. Санація шлюбу. Підстави та порядок припинення шлюбу. Режим окремого проживання подружжя. Особисті немайнові права та обов'язки подружжя. Майнові правовідносини подружжя. Права та обов'язки подружжя щодо утримання (аліментні зобов'язання).	6	10
9	Органи трудового колективу (загальні збори, рада трудового колективу) та їх компетенція. Принципи діяльності трудового колективу. Професійні спілки та інші уповноважені на представництво трудовим колективом органи як суб'єкти трудового права. Порядок розробки та укладення колективного договору. Правила внутрішнього трудового розпорядку. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку. Відповідальність за трудовим законодавством України.	6	10
10	Мета та ефективність застосування покарання. Призначення покарання. Звільнення від покарання, його відбування, заміна покарання більш м'яким покаранням та пом'якшення призначеного покарання. Судимість	6	10
	Разом	60	80

7. Завдання для опрацювання тем дисципліни

Назва теми	Завдання для опрацювання тем дисципліни	Форми контролю	Література	Кількість балів
Змістовий модуль 1: Основи теорії держави і права				
Тема 1. Держава як юридична категорія	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Опитування, конспект опрацьованого матеріалу, складання юридичного словника. Повідомлення на тему: «Шляхи формування правової соціальної держави в Україні»	Основна (9,10,12,23, 33, 36); допоміжна (7)	6

Тема 2. Механізм та апарат держави	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Опитування, конспект опрацьованого матеріалу, словник юридичних термінів	Основна (9,10, 11, 30, 33, 36); допоміжна (3,18); нормативна (1)	6
Тема 3. Держава та особа	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Опитування, конспект опрацьованого матеріалу, словник юридичних термінів, підготовка тестів	Основна (9,11,12,30, 33); допоміжна (9); нормативна (1)	6
Тема 4. Правові системи засобів соціального регулювання	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Опитування, словник юридичних термінів, реферат на тему: «Право як особливий засіб соціального регулювання»	Основна (10, 11, 12, 33, 36); допоміжна (6, 21)	6
Тема 5. Система права та система законодавства	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Опитування, конспект опрацьованого матеріалу, словник юридичних термінів. Повідомлення на тему: «Наукові підходи до розуміння поняття “законодавство”».	Основна (9, 11, 12, 20, 30); допоміжна (20, 21)	6

Змістовий модуль 2. Галузі права України

Тема 6. Основи конституційного права України	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Тестування, конспект опрацьованого матеріалу, словник юридичних термінів	Основна (1, 9, 15, 16, 21, 23, 29, 38); допоміжна (15, 18); нормативна (1)	6
Тема 7. Загальні засади цивільного права України	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Підготовка доповіді на тему: «Особливості спадкування за законом та за заповітом» . Анотування основних джерел з теми	Основна (9, 10, 13, 22, 24, 29, 39, 40); допоміжна (29); нормативна (5)	6
Тема 8. Загальна характеристика сімейного права України	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Анотування основних джерел з теми. Презентація основних положень за темою	Основна (3, 4, 9, 14, 26, 29, 31, 32); допоміжна (8, 17, 22, 23); нормативна (4)	6

Тема 9. Основні засади трудового права України	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Реферат на тему: «Форма та зміст трудового договору», укладання тестів, анутовання основних джерел з теми	Основна (6, 9,10, 22,23, 26, 29, 35, 37); допоміжна (5, 12,14, 24-28); нормативна (2)	6
Тема 10. Основи кримінального права України	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до практичного заняття, огляд теоретичного матеріалу	Анотування основних джерел з теми. Написання контрольної роботи	Основна (1, 7-10, 17,18,19, 34); допоміжна (1, 2, 4, 10, 11, 13,16, 19); нормативна (3).	6

Індивідуальні завдання
Тематика реферативних робіт з курсу
«Захист прав і свобод людини»

1. Основні теорії (концепції) походження держави: переваги і недоліки
2. Особливості виникнення держав в сучасному світі
3. Основні підходи до визначення поняття «держава»
4. Взаємозв'язок правової держави і громадянського суспільства
5. Соціальна держава: еволюція ідеї
6. Принципи соціальної держави
7. Особливості процесу становлення в Україні соціальної, правової держави
8. Шляхи формування правової соціальної держави в Україні
9. Поняття та зміст державної влади
10. Соціальна сутність Української держави
11. Цивілізаційний підхід до типології держав
12. Завдання держави за Конституцією України
13. Характеристика внутрішніх функцій України
14. Зовнішні функції держави та їх значення в сучасному світі
15. Проблема підвищення ефективності функцій держави
16. Механізм і апарат держави: питання взаємодії
17. Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади
18. Система органів виконавчої влади в Україні
19. Інститут Президента України в механізмі держави
20. Апарат Української держави в сучасних умовах
21. Основні права, свободи та обов'язки людини і громадянина за Конституцією України
22. Співвідношення правового статусу громадян України та правового статусу іноземців, осіб без громадянства
23. Сутність та структура політичної системи суспільства
24. Держава в політичній системі суспільства
25. Проблеми формування правової держави в Україні
26. Соціальна держава: сутність та перспективи становлення в сучасній Україні
27. Передумови становлення правової, соціальної держави в нашій державі
28. Взаємодія норм права та інших соціальних норм
29. Критерії класифікації соціальних норм
30. Правові норми та економічні норми: питання взаємодії
31. Норми права та політичні норми
32. Норми права та технічні норми
33. Правові норми та корпоративні норми
34. Право і звичай
35. Право і релігійні норми

36. Взаємозв'язок права і моралі
37. Основні ознаки права
38. Соціальне призначення права
39. Форми реалізації функцій права
40. Значення принципів права
41. Види принципів права
42. Правовий вплив і правове регулювання
43. Сфера правового регулювання: проблеми розуміння
44. Стимули та заохочення в праві
45. Правові пільги та привілеї: поняття та зміст
46. Ефективність правового регулювання: поняття та критерії виміру
47. Поняття, статус та види законів
48. Класифікація підзаконних нормативно-правових актів
49. Види правотворчості та їх характеристика
50. Поняття та особливості правотворчості
51. Співвідношення правотворчості та правоутворення
52. Фактори, принципи та функції правотворчості
53. Дія норми права в просторі, часі та за колом осіб
54. Поняття та зміст юридичної сили правової норми
55. Критерії класифікації правових норм
56. Сутність і призначення систематизації законодавства
57. Особливості кодифікації як виду систематизації законодавства
58. Поняття та ознаки публічного права
59. Приватне право: поняття та особливості
60. Національне та міжнародне право: взаємодія
61. Проблеми становлення та тенденції розвитку сучасного законодавства України
62. Поняття, ознаки та структура суб'єктивного права
63. Поняття, ознаки та структура юридичного обов'язку
64. Конституційний лад України та його принципи
65. Конституція України - стрижень національної правової системи
66. Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України
67. Стабільність конституції та проблеми забезпечення розвитку конституційних положень у поточному законодавстві
68. Фізичні та юридичні особи як учасники цивільних правовідносин
69. Поняття та види правочинів в цивільному праві
70. Особливості здійснення та захисту права власності
71. Поняття та особливості права інтелектуальної власності
72. Загальна характеристика зобов'язань
73. Цивільно-правова відповідальність: поняття, підстави, види
74. Юридична природа шлюбу
75. Поняття та правові наслідки недійсності шлюбу
76. Розірвання шлюбу
77. Форма, сторони та зміст шлюбного договору
78. Права та обов'язки подружжя щодо утримання (аліментні зобов'язання)

79. Повноваження трудового колективу та їх класифікація
80. Реалізація колективного договору та контроль за виконанням його умов. Внесення змін і доповнень до колективного договору
81. Правове регулювання внутрішнього трудового розпорядку
82. Відповідальність за трудовим законодавством України
83. Поняття, види та підстави заохочення за успіхи в роботі. Порядок застосування заохочень за успіхи в роботі
84. Поняття, види та підстави дисциплінарної відповідальності працівників
85. Поняття, ознаки та види злочинів
86. Система та види покарань
87. Призначення покарання
88. Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання
89. Поняття, загальна характеристика і види злочинів проти основ національної безпеки України
90. Поняття, загальна характеристика і види злочинів проти життя та здоров'я особи
91. Поняття, загальна характеристика та види злочинів проти волі, честі та гідності особи
92. Поняття, загальна характеристика і види злочинів проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина
93. Поняття, загальна характеристика і види злочинів проти власності

8. Методи навчання

У процесі вивчення дисципліни застосовуються наступні методи навчання:

- словесні методи навчання, пояснювально-ілюстративний метод із використанням мультимедійних презентацій під час викладу лекційного матеріалу;
- бесіда з елементами дискусії, ситуативний підхід, бесіда за «круглим столом», «питання-відповідь»;
- проблемно-пошуковий та евристичний (диспут) методи навчання;
- дослідницький метод під час виконання самостійної роботи;
- практичні методи навчання: вправи, задачі, кейси, есе тощо;
- наочні методи навчання: демонстрація, ілюстрація, презентація, навчальні фільми, використання Jamboard, відеолекції.

9. Методи контролю

При вивченні студентами курсу «Захист прав і свобод людини» застосовуються такі методи контролю:

поточне (усне) опитування, дискусійне обговорення проблем на практичних заняттях;

- поточний контроль здійснюється під час проведення практичних занять, і має на меті перевірку рівня підготовленості студента до виконання конкретної роботи. Поточний контроль реалізується у формі опитування, виступів, експрес-контролю тощо, перевірки результатів виконання різноманітних індивідуальних завдань тощо;
- контроль самостійної роботи, представлення презентацій;
- індивідуальне та фронтальне опитування;
- поточне тестування;
- аналіз та оцінювання результатів навчання;
- тестовий підсумковий контроль.

10. Питання до екзамену з курсу «Захист прав і свобод людини»

1. Держава та громадянське суспільство: спільні та відмінні риси
2. Основні підходи до визначення сутності держави
3. Основні та факультативні ознаки держави

4. Співвідношення державної та політичної влади
5. Співвідношення державної та суспільної влади
6. Типологія держав
7. Причини виникнення держави
8. Шляхи формування держави
9. Особливості та структура громадянського суспільства
10. Шляхи формування правової соціальної держави в Україні
11. Функції та завдання держави
12. Форми та методи здійснення функцій держави
13. Поняття та елементи механізму держави
14. Апарат держави: поняття та структура
15. Поняття, особливості та види органів держави
16. Загальнотеоретична характеристика органів законодавчої влади
17. Органи виконавчої влади: поняття, ознаки
18. Органи судової влади: визначення, основні риси
19. Органи держави та місцевого самоврядування: співвідношення
20. «Людина», «особа», «громадянин»: співвідношення понять
21. Правовий статус: поняття, ознаки та структура
22. Правовий статус особи і громадянина: спільні та відмінні риси
23. Поняття та ознаки прав людини
24. Права людини та права громадянина
25. Об'єктивне та суб'єктивне право: поняття, ознаки
26. Зміст юридичного обов'язку
27. Підходи до класифікації суб'єктивних прав
28. Гарантії прав та свобод людини і громадянина
29. Міжнародні механізми захисту основних прав людини
30. Соціальні норми: поняття, ознаки та види
31. Місце права в системі засобів соціального регулювання
32. Поняття, значення та різновиди функцій права
33. Зміст та класифікація принципів права
34. Правове регулювання: ознаки, предмет, методи
35. Загальна характеристика джерел права
36. Нормативно-правовий акт: поняття та види
37. Закон в системі нормативно-правових актів
38. Поняття та види підзаконних нормативно-правових актів
39. Поняття та риси системи права
40. Структура системи права
41. Поняття та структура законодавства
42. Система права та система законодавства: співвідношення
43. Поняття, ознаки систематизації
44. Форми систематизації
45. Конституційне право як наука, галузь права та навчальна дисципліна
46. Юридичні властивості конституції
47. Функції конституції
48. Форма та структура конституції
49. Класифікація основних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина
50. Механізм правового захисту основних прав і свобод людини і громадянина
51. Громадянство: принципи та зміст
52. Підстави набуття та втрати громадянства України
53. Цивільне право як наука, галузь права та навчальна дисципліна
54. Система джерел цивільного права
55. Зміст цивільних правовідносин
56. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність суб'єктів
57. Способи захисту цивільних прав
58. Правочини: поняття, вимоги та види
59. Представництво
60. Право власності

61. Особливості та види зобов'язань
62. Поняття та особливості спадкування за законом та за заповітом
63. Предмет, принципи та функції сімейного права
64. Особливості сімейних правовідносин та їх види
65. Сім'я. Шлюб. Порядок та умови укладання шлюбу
66. Підстави визнання шлюбу недійсним
67. Юридичні наслідки розірвання шлюбу
68. Особисті немайнові правовідносини подружжя
69. Правовий режим майна подружжя
70. Поняття та предмет трудового права
71. Зміст трудових правовідносин
72. Колективний договір: поняття, сторони, зміст
73. Поняття, сторони, форма та зміст трудового договору
74. Правове регулювання робочого часу та часу відпочинку
75. Правила внутрішнього трудового розпорядку
76. Поняття та система кримінального права України
77. Завдання та принципи кримінального права України
78. Загальна характеристика злочину, його види
79. Підстави кримінальної відповідальності
80. Мета та призначення покарання
81. Система та види покарань
82. Звільнення від покарання, його відбування, заміна покарання більш м'яким покаранням та пом'якшення призначеного покарання
83. Загальна характеристика Особливої частини кримінального права України
84. Судимість

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота										Підсумковий тест (екзамен)	Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2					40	100
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10		
6	6	6	6	6	6	6	6	6	6		

T1, T2 ... T9 – теми змістових модулів.

ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Критерії оцінювання	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	Студент виявляє особливі творчі здібності, глибокі знання навчального матеріалу, що міститься в основних і додаткових джерелах; вміє аналізувати явища, які вивчаються, у їх взаємозв'язку і розвитку; застосовувати теоретичні положення при розв'язанні практичних задач; володіє вмінням надавати чітку аргументовану відповідь на поставленні питання	відмінно
82-89	B	Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи, надає лаконічну відповідь майже на всі поставленні питання; самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких	добре

		незначна	
74-81	C	Студент вміє оперувати необхідним колом понять та категорій; узагальнювати та систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві	
64-73	D	Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень, слабка їх застосування при розв'язанні практичних завдань; аналізує навчальний матеріал за допомогою викладача, надає мало аргументовані відповіді, виправляє не всі помилки, значна кількість яких є суттєвими	задовільно
60-63	E	Студент володіє навчальним матеріалом на рівні вищому за початковий, проте має фрагментарне уявлення про деякі поняття та категорії курсу; надає неповне висвітлення змісту питань; має недостатнє вміння зробити аргументовані висновки; відповіді містять значну кількість недоліків і помилок	
35-59	FX	Студент не опанував значну частину матеріалу курсу; не володіє понятійним апаратом; не опрацював базову та допоміжну літературу. Мова не виразна, обмежена, бідна, словниковий запас не дає змогу оформити ідею. Практичні навички на рівні розпізнавання	незадовільно з можливістю повторного складання
0-34	F	Студент повністю не знає програмного матеріалу, не працював в аудиторії з викладачем або самостійно; допускає суттєві помилки у відповідях на питання, не вміє застосовувати теоретичні положення при розв'язанні практичних завдань	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

12. Методичне забезпечення

1. Підручники, монографії, періодика.
2. Опорний конспект лекцій по всіх темах курсу, у тому числі і для самостійного вивчення в електронному вигляді (навчальна платформа moodle).
3. Завдання та методичні рекомендації до виконання практичних робіт (навчальна платформа moodle).
4. Мультимедійний супровід до тем з курсу (навчальна платформа moodle).
5. Пакети тестових завдань для підсумкового контролю (навчальна платформа moodle).

13. Рекомендована література

Основна

1. Актульні проблеми конституційного права України: підручник /за заг. ред. проф. Олійника А.Ю.–К.: «Центр учбової літератури», 2013.554 с.
2. Албул С.В., Бабенко А.М., Гривенко О.А, Конопельський В.Я., Меркулова В.О. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник. Одеса, 2017. 430 с.
3. Апопій І.В. Сімейне право України : Підручник. К., 2011.340 с.
4. Багач Е.М., Білоусов Ю.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. К.: Ліга 2010.577 с.
5. Богачова Л.Л. Правознавство: Підручник для студентів ВНЗ / Л.Л.Богачова. Харків: Фоліо, 2014. 635с.
6. Болотіна Н. Б. Трудове право України : підручник / Н. Б. Болотіна. 5-те вид., перероб. і допов. К.: Знання, 2008. 860с. (Вища освіта ХХІ століття).

7. Вереша Р.В. Кримінальне право України. Загальна частина. Навч. посібник. 5-те вид. 2018 р. Київ: Алерта. 360 с.
8. Вознюк А. А. Кримінальне право України. Загальна частина: конспект лекцій. Київ: Нац. акад. внутр. справ, «Освіта України», 2016. 236 с.
9. Герц А. А., Кравчук С. Й. Правознавство: навч. посіб. Київ: Видавничий дім «КОНДОР», 2018. 280 с.
10. Гринь О. Д., Донченко О. І. Правознавство : навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2016. 206 с.
11. Загальна теорія держави і права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.] ; за ред. докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України М. В. Цвіка, докт. юрид. наук., проф. акад. АПрН України О. В. Петришина.Х. : Право, 2009. 584 с.
12. Загальна теорія держави і права: (основні поняття, категорії, правові конструкції та наукові концепції): навч. посібник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко.К.: Юрінком Інтер, 2008.400 с.
13. Іванов Ю. Ф. Куриліна О. В., Іванова М. В. Цивільне право України : навч. посіб. у 2 т. 2-ге вид. доповн. і переробл. Київ: Алерта, 2019. Т 1. 342 с. Т. 2. 346 с.
14. Кобзева Т. А., Шапіро В. С. Сімейне право України: навч. посіб. Суми: Сумський державний університет, 2015. 90 с.
15. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. М. Шаповала. К.: 2012. 727 с.
16. Конституційне право України: прагматичний курс: навч. посіб.: кол. авт. Одеса : Юридична література, 2017. 256 с.
17. Кримінальне право України. (Загальна частина): підручник /А.М. Бабенко, Ю.А.Вапсва, В.К. Гришук, В.М. Трубников та ін.; за заг. ред. О.М. Бандурки; МВС України, Харк.нац. ун-т внутр. справ. Х.: Вид-во ХНУВС, 2011.378 с.
18. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник (М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов та ін.; За ред. проф. М. І. Бажанова, В. В.Сташиса, В. Я. Тація. 2-е вид., перероб. і доп. К., 2005. 467 с.
19. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар (Ю. В.Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; За ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація.: Вид. третє, переробл. та доповн. Х., 2007.789 с.
20. Молдован В.В. Правознавство: цікаве і мудре: Навчальний посібник / В.В. Молдован, Р.С. Кацавець. К.: Алерта, 2012. 256с.
21. Погорілко В. Ф., Федоренко В. Л. Конституційне право України: Підручник / за заг. ред. В. Л. Федоренка. 4-е вид., перероб. і доопр.; передмова проф. В. М. Шаповала. К.: 2012. 727 с.
22. Погорілко В.Ф., Шпиталенко Г.А. Правознавство: Підручник / В.Ф. Погорілко, Г.А. Шпиталенко. К.: Каравела, 2016. 592с.
23. Поліщук М.С. Правознавство: Навчальний посібник для студентів неюридичних спеціальностей ВНЗ / М.С. Поліщук, М.І. Логвиненко. – Харків: Право, 2014. – 106 с.
24. Правознавство: навчальний посібник для студентів ВНЗ / За ред. Ю. Е. Губені, Р.П.Возняка, В.І.Андріїва. Львів.: Українські технології, 2014. 407 с.
25. Правознавство: Опорний конспект лекцій / уклад. В. А. Погарченко, Н. А. Плакся, О. В. Сердюченко. К. : КНТЕУ, 2009. 78 с.
26. Правознавство: підруч.: кол. авт. Одеса: Атлант, 2015. 554 с. <https://www.naiu.kiev.ua/pacs/image-cache/civpdtzn-2-2.4ccedcca.jpg>
27. Правознавство: Підручник / А. І. Берлач, С. С. Бичкова, Д. О. Карпенко та ін. К. : Правова єдність, 2008. 792 с.
28. Правознавство: Підручник / За загальною редакцією д.ю.н. Крестовської Н.М., д.ю.н. Кулініч О.О., к.ю.н. Романадзе Л.Д. Одеса: Атлант, 2015. 554 с.
29. Правознавство: Підручник для студентів вищих навчальних закладів / Волошкевич Г.А., Джолос С.В., Дробот Ж.А., та інш.. Черкаси, 2019. 686 с.
30. Ратушняк С.П. Правознавство. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2014. 720 с.
31. Сімейне право України: підруч.: кол. авт. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 519 с.
32. Сімейне право України: Підручник/ Л.М. Баранова, В.І. Борисова, І.В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В.І. Борисової та І.В. Жилінкової. К.: Хрінком Інтер, 2012. 340с.
33. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: Підручник / О. Ф. Скакун; Пер. з рос.- 2-е вид.-

Х.: Консум, 2009. 656 с.

34. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Суми: Університетська книга, 2016. 375 с.

35. Теліпко В. Е. Трудове право України: навч. посібник / В. Е. Теліпко, О. Г. Дутова ; за заг. ред. В.Е. Теліпко. К. : Центр учбової літератури, 2009. 456 с.

36. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / О.В.Зайчук, А.П.Заєць, В.С.Журавський та ін.; О.В.Зайчук (відпов. ред.). К.: Юрінком Інтер, 2008.589 с.

37. Трудове право: підручник / за заг. ред. О. М. Ярошенко. – 3-тє вид. перероб. І допов.Харків: Право, 2019. 544 с.

38. Федоренко В.Л. Конституційне право України: Підручник / До 20-ої річниці Конституції України та 25-ої річниці незалежності України / В.Л. Федоренко.К.: Вид-во Ліра-К, 2016. 616 с.

39. Цивільне право України: підруч.: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова [та ін.]; за заг. ред.В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Право, 2011. Т.1. 656 с.

40. Цивільне право України: Підруч.: у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова [та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького.К.: Право, 2011. Т.2.816 с.

Додаткова

1. Антипов В.В. Обставини, які виключають застосування кримінального покарання : Монографія / В.В. Антипов, В.І. Антипов. - К.: Атіка, 2004. 208 с

2. Баулін Ю.В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія.К.: Атіка, 2004. 296 с.

3. Влада в Україні: шляхи до ефективності. : Всеукр. форум учених-правознавців. / відп. ред. О. Д. Святоцький. К.: Ін Юре, 2010.686 с.

4. Гацелюк В.О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції): монографія / В.О. Гацелюк; МВС України; Луган. держ. ун-т внутр.справ. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006 . 280 с.

5. Герасимов О. Аналіз сучасного стану колективно-договірного регулювання в Україні / О. Герасимов // Україна: аспекти праці. 2011. № 2. С. 45-51.

6. Гнатущенко Ю. Правові відносини та їх місце в механізмі правового регулювання / Ю. Гнатущенко // Юридична Україна.К., 2007. № 12.-С.10 -14.

7. Головащенко О.С. Соціальна та правова держава: питання співвідношення: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. акад. Укр. ім. Я. Мудрого. Х., 2008.29 с.

8. Дякович М.М. Сімейне право України : навчальний посібник. [для студ.вищ.навч.закл.] / [М.М. Дякович] К.: Правова єдність, 2012.512с.

9. Єрмоленко Д.О. Правовий статус людини і громадянина в Україні як соціальній державі: Дис... канд. юрид. наук. / 12.00.01 / Національний ун-т внутрішніх справ. Х., 2002. 232с.

10. Житний О.О. Кримінальне право України: частина Загальна (у схемах та таблицях): навчальний посібник / О.О. Житний. Х.: Одісей, 2008. 200 с.

11. Книженко О.О. Санкції у кримінальному праві: монографія /О.О. Книженко. Харків: НикаНова, 2011. 336 с.

12. Кодекс законів про працю України з постатейними матеріалами судової практики : Наук.- практ. вид. / за ред. П. Д. Пилипенка. К.: Істина, 2010. 464 с.

13. Козак О.С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні: [монографія] / За ред. О.М. Бандурки. Київ: Освіта України, 2009. 204 с.

14. Колективний договір / Є. К. Пашутинський. - 2-е вид., змін. К.: КНТ, 2010.152 с.

15. Конституційне право України: темат. слов. / М-во внутр. справ України, Харк. нац. ун-т внутр. справ, Херсон. юрид. ін-т; [упоряд.: Галуцько В. В. та ін.; за ред. В. В. Галуцька] Херсон: Херсон. міська друк., 2010.131 с.

16. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю.В. Баулін, В.І.Борисов, С.Б. Гавриш та ін. За заг. ред. В.Т. Маляренка, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Вид. друге, перероб. та доповн. Х.:ТОВ «Одісей», 2004. 1152 с.

17. Мироненко В.П. Сімейне право України : підручник [для студ. вищ. навч. закл.] / В.П.

- Мироненко, С.А. Пилипенко ; [за заг.ред. В.П. Мироненко]. К. : Правова єдність, 2008. 477с.
18. Муніципальна влада в Україні : проблеми теорії та практики. / О. В. Батанов; [відп. ред. М. О. Баймуратов]; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. К.: Юрид. думка, 2010. 653 с.
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І.Мельника, М.І. Хавронюка. [6-ге вид., переробл. та доповн.]. К.: Юридична думка, 2011. 1216 с.
20. Оніщенко Н. М. Система права та система законодавства: співвідношення та перспективи розвитку. Держава і право. Збірник наукових праць. Вип. 15, 2002. К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, Спілка юристів України, Вид. Дім “Юридична книга”. С. 8-16.
21. Пархоменко Н. М. Система джерел права: ознаки, властивості та зміст / Н.М.Пархоменко . Часопис Київського університету права.- К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2007.. № 3.. С.8-12.
22. Ромовська З.В. Українське сімейне право. Підручник./З. Ромовська.К.:Правова єдність,2009.500с.
23. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар / за заг. ред. С.Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я. КНТ, 2008 . 1248 с.
24. Трудове право України: навч. посіб. / О. А. Мельничук, О. Ф. Мельничук. Вінниця : Едельвейс і К, 2009. 328 с.
25. Трудове право України: підручник / Ю. П. Дмитренко. К. : Юрінком Інтер, 2009.624 с.
26. Трудовий договір: теорія і практика: Навч.-практ. посіб. / М. Д. Бойко. К.: Атіка, 2009. 308 с.
27. Трудові відносини в Україні: збірник законодавчих і нормативних актів: відп. офіц. тексту / упоряд.: А. В. Паливода, В. В. Орленко. К.: Вид. Паливода А. В., 2009. 336 с. (Закони України).
28. Укладення трудового договору / Є. К. Пашутинський. - 4-е вид., стер. -К.: КНТ, 2010. 240 с.
29. Цивільне право України. Частина перша: підруч. для студ. юрид. спеціальностей вищих закладів освіти / Ч. Н. Азімов, М. М. Сібільов, В. І. Борисова [та ін.]; за ред. Ч. Н. Азімова, С. Н. Приступи, В. М. Ігнатенка. Х.: Право, 2000. 368 с.
30. Деревянко Н.З. Теорія «Покоління прав людини» та її вплив на нормативне забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3. Том 2 С. 131-136.
31. Деревянко Н. З. Сучасний стан нормативного забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 5. С. 107-115.
32. Боровик А. В., Деревянко Н. З. Досвід окремих зарубіжних країн щодо адміністративно-правового забезпечення реалізації права на отримання професійної правничої допомоги. *Правові новели*. 2020. №12. С. 42-49 .
33. Деревянко Н. З. Захист права на приватність у контексті глобальної цифровізації. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2024. Вип. 8(26). С. 591-603 DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8\(26\)-591-603](https://doi.org/10.52058/2786-6300-2024-8(26)-591-603)

Нормативна:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971р. № 322-VIII ВР / Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2011р. № 2341-III / Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002р. № 2947-III / Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003р. № 435-IV / Законодавство України. – Офіційний сайт Верховної Ради України // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
Чинність нормативно-правових актів рекомендується перевіряти на сайті www.zakon.rada.gov.ua

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/>
2. Офіційний сайт Президента України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://president.gov.ua>
3. Офіційний сайт Кабінету Міністрів України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://kmu.gov.ua>
4. Офіційний сайт Конституційного Суду України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ccu.gov.ua>
5. Інформаційно-пошукова правова система «Нормативні акти України (НАУ)» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nau.ua>